

FERNAND LÉGER

EN DE DAKEN

VAN PARIJS

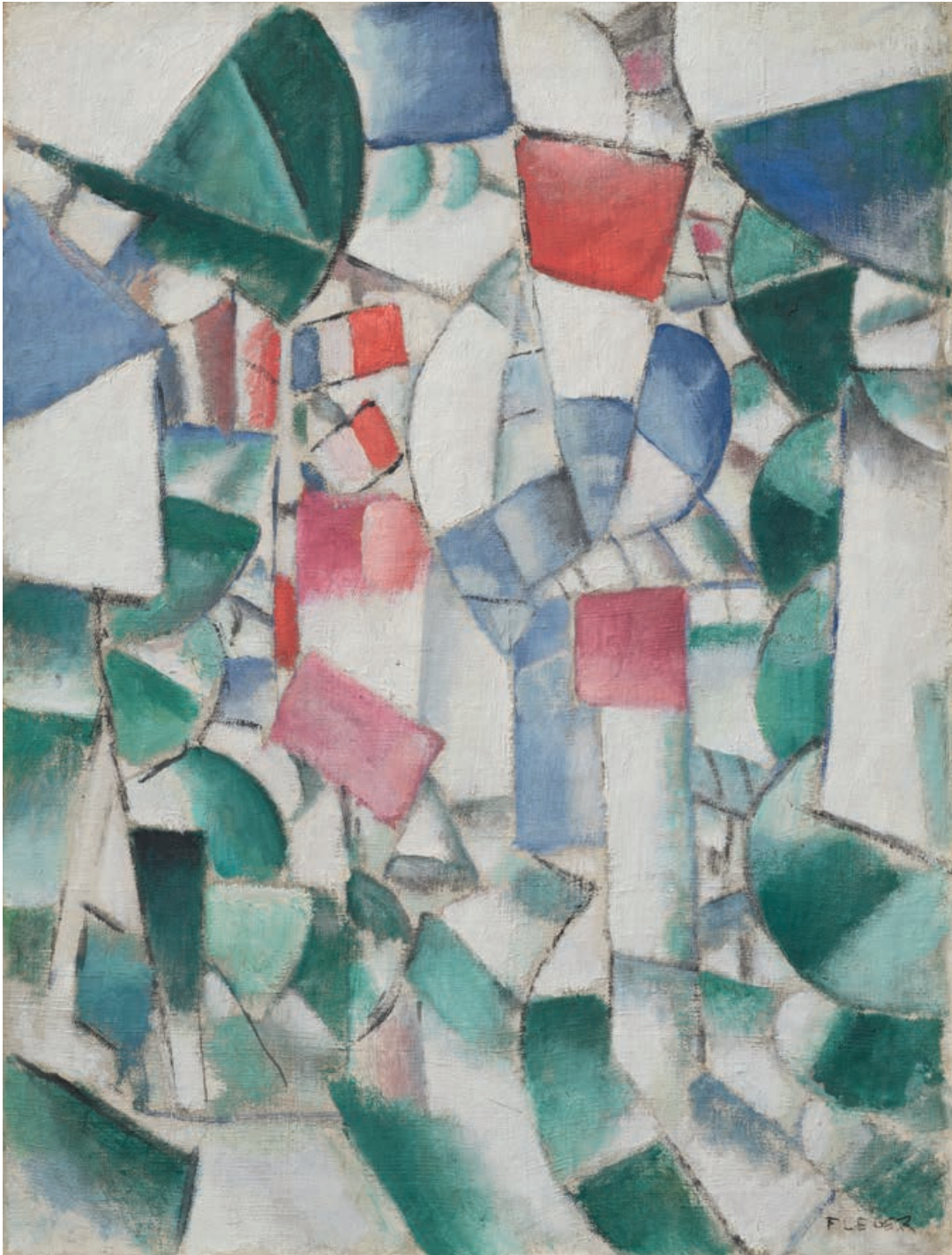

Sjraar van Heugten

PROLOOG

Schilders gebruiken hun doeken soms meerdere malen. Dat kan om diverse redenen zijn, bijvoorbeeld geldgebrek. Ze overschilderen een eerdere voorstelling, of beginnen een nieuw werk op de keerzijde. Dat laatste was het geval bij een vroeg werk van Fernand Léger dat hier centraal staat.

In 1999 verwierf de Triton Collection Foundation een schilderij van Léger, vervaardigd circa 1912-1913, *Veertien juli* (*Le quatorze juillet*, ook bekend als *La maison sous les arbres*) (afb. 1). Het is een aantrekkelijk werk, geheel in overeenstemming met de feestelijke dag die het uitbeeldt, en al een stap in de richting van de serie *Contrasten van vormen* (*Contrastes de formes*) die in 1913-1914 Légers kubistische hoogtepunt zou worden. Het was bekend dat er zich op de verso eveneens een geschilderde voorstelling bevond, maar daarvan werd verondersteld dat die reddeloos beschadigd was. Enkele jaren geleden werd het doek echter grondig materieel-technisch bestudeerd, waarbij werd geconstateerd dat er een lijmachtige laag op dit werk zat (zie het essay van Gwendolyn Boevé-Jones). Uit het onderzoek en uit een oude foto bleek bovendien dat er in het verleden al een halfslachtige poging was gedaan die laag te verwijderen, en er werd besloten die ingreep nu te voltooien. Deze restauratie was succesvol en bracht een voltooid schilderij aan het licht (afb. 2). Verder onderzoek resulteerde in het inzicht dat het deel uitmaakte van een belangwekkende reeks die Léger in 1911-1912 schilderde en die hier centraal staat, de *Rook boven de daken*, algemeen bekend onder de Franse titel *Fumées sur les toits*, die ook hier gehanteerd zal worden. Dit essay zet de reeks in een brede context van Légers werk uit de periode 1909-1914 en benoemt invloeden van andere kunstenaars; deze verschillende facetten zijn nodig voor een goed begrip van het belang van de *Fumées*.

AFB. 1

Fernand Léger, *Veertien juli*, 1912-1913
Olieverf op doek, 60,5 × 46 cm.
Triton Collection Foundation, Nederland

AFB. 2

Fernand Léger, *Rook boven de daken*, 1911–1912
Olieverf op doek, 45,5 × 60,5 cm.
Triton Collection Foundation, Nederland

AFB. 3

Uitzicht vanuit het atelier van Fernand Léger aan de rue de l'Ancienne-Comédie 13, zomer 1972. Foto Christopher Green

Léger gaf *Veertien juli* ergens in 1912-1913 ten geschenke aan zijn vriend Marc Duchène en zijn vrouw, ter gelegenheid van hun huwelijk. ‘Dudu’ was eveneens afkomstig uit het Normandische Argentan en had daar met Léger op het college Mézeray gezeten. Hij sneuvelde in de Eerste Wereldoorlog in het najaar van 1914 en zijn dood trof Léger hard. Aan zijn vriend Louis Poughon schreef hij op 3 november 1914: ‘Duchène is omgekomen. Zeg er vooral niets van aan mijn moeder (als het al niet te laat is). Dat heeft geen zin ... Ik vind het vreselijk nieuws. Het breekt mijn hart.’¹ Het schilderij bleef in de familie Duchène, maar de droevige associaties maakten dat het nooit getoond werd en jarenlang onbekend bleef.²

De *Fumées sur les toits*-voorstellingen waren voor de kunstenaar een significante stap in de richting van het kubistische werk dat hij van 1913 tot in 1914 zou maken, en Léger benadrukte in verschillende essays en interviews het belang dat ze hadden in zijn ontwikkeling. Ze laten het uitzicht zien dat Léger had vanuit zijn Parijse atelier aan de rue de l'Ancienne-Comédie op nummer 13, waar hij zich in oktober 1911 vestigde (afb. 3).³ De vensters aan de achterzijde boden hem een blikveld over de daken van het Quartier Latin met in de verte de torens van de Notre-Dame. Léger raakte gefascineerd door dit uitzicht, waar rookpluimen uit de schoorstenen over de daken dreven.

EEN NORMANDIËR IN PARIJS

In de tweede helft van de 19de eeuw was Parijs ingrijpend gemoderniseerd. Veel van het middeleeuwse stratenplan en de bijbehorende bebouwing verdween om plaats te maken voor een ruim opgezette, moderne stad met de elegante architectuur die tot op heden het voorkomen van Parijs bepaalt (afb. 4). De wereldtentoonstellingen van 1889 en 1900 leverden eveneens een grote bijdrage aan de gedaantewisseling, met hoogstandjes als de Eiffeltoren en het Grand Palais (afb. 5) en Petit Palais. Maar natuurlijk ging niet alles van de oude stad verloren, en de resulterende *mélange* sprak talrijke beeldende kunstenaars en schrijvers aan die zich in de stad vestigden en er vele motieven voor hun werk vonden. De stad bood tevens mogelijkheden tot artistieke scholing: musea zoals het Louvre waar men oude meesters kon bekijken of het Musée du Luxembourg voor de gevestigde moderne kunst, terwijl de hedendaagse kunst te zien was in galeries en in enorme aantallen op de jaarlijkse officiële Salon en de meer vrijzinnige Salon des Indépendants en Salon d'Automne.

AFB. 4

Het kruispunt van de boulevard Saint-Germain en de rue du Bac in Parijs, ca. 1900. Foto Neurdein

AFB. 5

Het Grand Palais aan de Champs-Élysées, 1900. Parijs, Musée Carnavalet – Histoire de Paris

Ook Fernand Léger kwam in 1900 vanuit Normandië naar Parijs. Aanvankelijk om zich te bekwaamen als architect, maar in 1903 koos hij ervoor om kunstenaar te worden. Net als velen van zijn generatie werd hij in eerste instantie sterk beïnvloed door de impressionisten en post- en neo-impressionisten. In 1909 sloeg hij echter een modernistisch pad in. In de jaren tot het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog zou hij zich ontwikkelen tot een kubistische schilder met een eigenzinnige stijl.

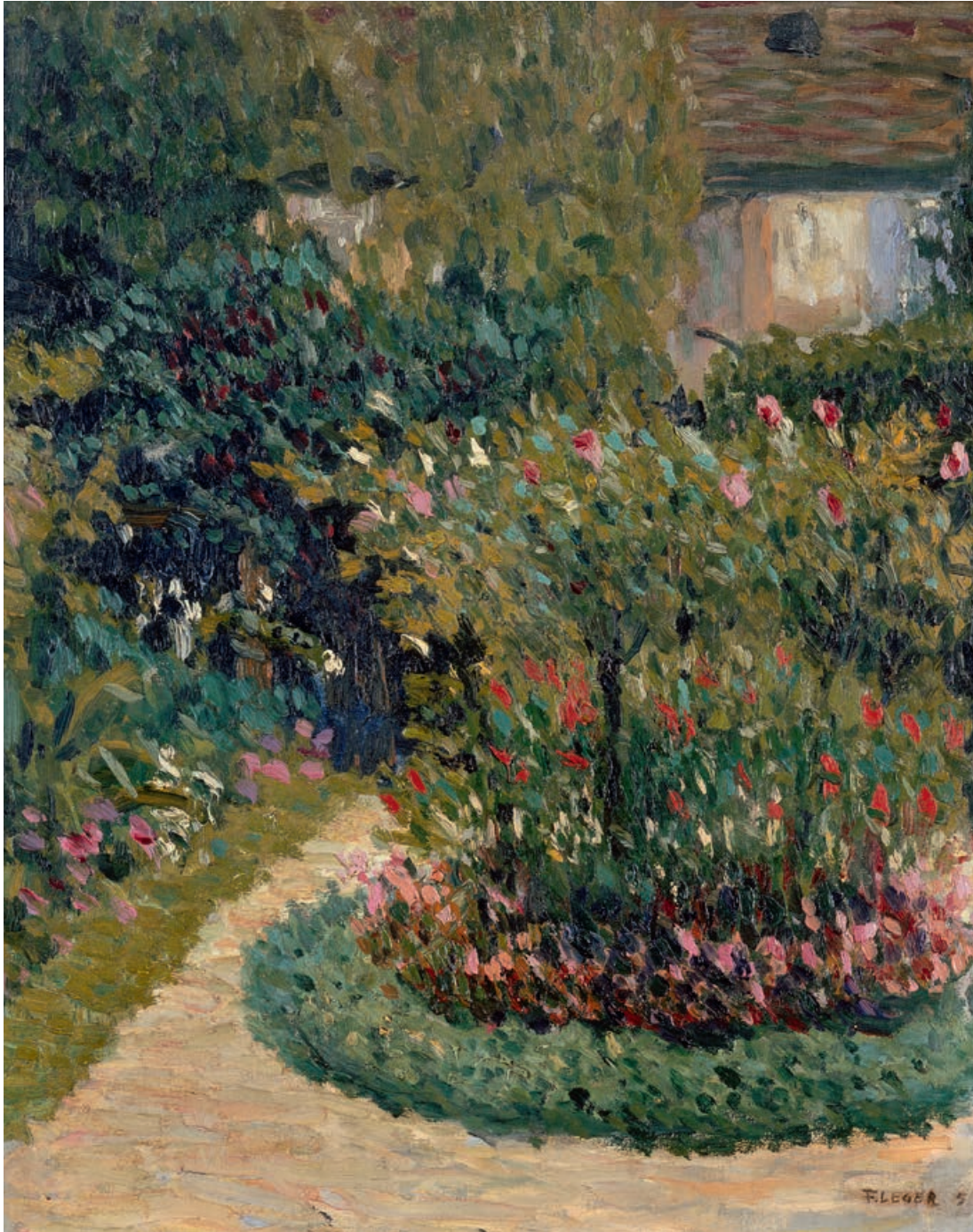
Léger was op 4 februari 1881 geboren in Argentan. Zijn vader was de veehandelaar Henri-Armand Léger, zijn moeder Marie-Adèle Daunou. Als enig kind werd hem een vrijwel gewisse carrière in de voetsporen van zijn vader bespaard door diens vroegtijdige dood drie jaar na Légers geboorte, waarna zijn moeder de zaak van de hand deed.

Op school was Fernand een matige en enigszins onhandelbare leerling die maar voor twee dingen belangstelling had: sport en tekenen. Wat dat laatste betreft toonde hij zich ook een capabele karikaturist. De spottekeningen die hij maakte van zijn docenten op het college van Tinchebray, waar hij inmiddels was geplaatst, vielen echter slecht in de smaak en hij werd van school gestuurd. In die jeugdige jaren kregen hij en zijn vrienden André Mare en Henry Viel echter al lessen in tekenen van een plaatselijke decorateur en begonnen ze te schilderen, zoals Viel na Légers dood in 1955 memoreerde.⁴ De exposities van hun werk konden slechts op hoon rekenen, maar hun artistieke verkenningen legden ongetwijfeld wel een basis voor het latere kunstenaarschap van Léger en Mare. Die laatste zou zich vooral ontpoppen als ontwerper, en na de Eerste Wereldoorlog een belangrijke rol spelen in de art deco-beweging.

Op aandringen van een oom ging Léger in 1898-1900 in opleiding tot architect bij een architectenbureau in Caen. In 1900 vestigde hij zich als architectuurtekenaar in Parijs, waar André Mare en Henry Viel inmiddels ook woonden. Hoewel Léger zich daar nooit over heeft uitgelaten, en hij weinig plezier beleefde aan zijn loopbaan in de architectuur, is het allerminst onmogelijk dat van zijn architectuurverleden toch een zekere invloed uitging op zijn schilderkunst vanaf circa 1909. Zijn fascinatie voor de vorm en architectuur van de Parijse daken in contrast met de zachte rookpluimen maken dat zelfs waarschijnlijk, en hij zou altijd geboeid blijven door stedelijke elementen.

In 1903 haalde André Mare hem over om schilder te worden, en ze deelden een atelier. Léger nam het schilderen toen serieus op en begon met maken van kleurrijk werk dat sterk geënt was op dat van de impressionisten (afb. 6). Net als vele andere kunstenaars van zijn generatie bewonderde hij hun werk, evenals dat van de neo- en postimpressionisten. Léger zou altijd staande houden dat hij in de traditie van de impressionisten wortelde, hoe verschillend van het hunne zijn werk ook zou worden.

AFB. 6

Fernand Léger, *De tuin van mijn moeder*, 1905
Olieverf op doek, 46 × 38 cm.
Musée national Fernand Léger, Biot

In de vroege maanden van 1906 verbleef hij, mede om gezondheidsredenen, op Corsica, waar hij bij zijn vriend Henry Viel woonde. Het zonovergoten landschap, de dorpjes en de zee spraken hem sterk aan. Hij gaf ze weer op een manier die neigt naar het post-impressionisme, maar met een sterkere vrijheid van toets dan in zijn voorgaande doeken (afb. 7). Zijn deelname aan de Salon d'Automne met vijf van zijn Corsicaanse werken wijst op een zekere tevredenheid over deze ontwikkeling, en in 1908 ging Léger opnieuw naar Corsica. Dat jaar toonde hij wederom een Corsicaans werk op de Salon d'Automne.

In het volgende jaar nam hij een dramatische beslissing: hij vernietigde vrijwel al zijn werk uit de jaren 1903-1908. Zijn groeiende kennis van Parijse moderne en avant-gardistische kunst had hem doen inzien dat hij zijn koers moest wijzigen. De impressionisten hadden met hun heldere kleurgebruik de kunst nieuwe vitaliteit ingeblazen, maar Léger miste meer en meer een aandacht voor krachtige vorm en lijn. Hij had inmiddels leden van de Parijse avant-garde leren kennen die zijn blikveld aanzienlijk verruimden. In 1909 vestigde hij zich, als velen van hen, in La Ruche op Montparnasse, een op een bijenkorf (*ruche*) lijkend gebouw dat aan vele kunstenaars atelierruimte bood (afb. 8, 9). La Ruche werd in 1902 gebouwd met elementen die werden gerecupereerd na de wereldtentoonstelling van 1900, waaronder een paviljoen ontworpen door Gustave Eiffel. Léger bouwde er vriendschappen op met Robert Delaunay, Chaïm Soutine, Alexander Archipenko, Henri Laurens en Jacques Lipchitz. In die kringen bevonden zich ook schrijvers als

AFB. 7

Fernand Léger, *De fortificaties van Ajaccio*, 1907
Olieverf op doek, 59 × 106 cm.
Musée national Fernand Léger, Biot